

Arnon Grunberg

NE

Često sam se pitao koja je svrha komemoriranja, okupljanja poput ovoga. Sjećamo li se jer nam tradicija to propisuje ili je nešto drugo u igri?

Lanjskoga proljeća, tijekom predavanja o ratu i stvaralaštvu Marge Minco – ne znam proganja li me rat ili ja proganjam njega – primijetio sam da bi komemoracija trebala biti više od rituala, da bi u sebi morala nositi želju za znanjem te da su klišeji neprijatelji značajnih rituala komemoriranja. Ujedno sam shvatio da i drugi klišeji, to što dobro poznajemo priču o ratu i Židovima, odjekuje sve glasnije; oholi klišeji koji polazi od razmišljanja da je naše znanje potpuno, da se možemo od odvojiti od relativno nedavne prošlosti.

Kad kažemo da poznajemo prošlost, zapravo to najvećim dijelom odbijamo primiti k znanju. A oni koji ne poznaju svoju prošlost nisu predodređeni da je ponove, ali su osuđeni na to da ne znaju tko su. Ništa doli izjedajuće sumnje da nemaju pojma tko su, neće natjerati ljude da čeznu za nepobitnim identitetom. Odbijanje razigranog shvaćanja vlastitog nepobitnog identiteta često dovodi do toga da se drugu osobu vidi kao apsolutnog neznanca i nedvojbenog neprijatelja.

Nakon tog predavanja o Margi Minco, prišao mi je psihoterapeut koji je kazao da su nam rituali i klišeji potrebni kako nam se komemoracije ne bi smučile te da prošlost moramo držati na distanci da nas ne bi uništila. Naravno, ali ako nam se dvadeseto stoljeće uopće nije smučilo, bojim se da ništa nismo komemorirali, a još manje shvatili.

Činjenica da nam se nije smučilo ujedno bi mogao biti simptom skretanja pogleda, poricanja. Ako zaniječemo da su bolesti prošloga stoljeća, industrijalizirani totalitarizam, antisemitizam koji se izrodio u genocid, biološki rasizam, usađene u našu kulturu, zapravo ne znamo tko smo. I upravo tada će nas lakše zavesti oni koji će nam kazati tko smo i koga bismo se trebali plašiti.

Komemoriranje ujedno predstavlja način da pokažemo tko ne želimo biti, ali i tko mislimo da bismo mogli postati. Bez te zastrašujuće sumnje nema komemoracije, nema značajnoga prisjećanja bez utemeljenog straha da smo mi budući počinitelji i njihovi pomagači.

Komemoracija polazi od zapažanja da prošlost nije završila, i od spoznaje da je maternica koja je na svijet donijela Treći Reich još uvijek plodna. Cenzura i progonstvo nisu odgovor na tu plodnost, dostignuće je da živimo u zemlji u kojoj nam vlada ne ukazuje na moralno i nemoralno mišljenje. Ali to ne znači da treba prijeći granicu. Određeni tabui su se nakon 1945. iz valjanih razloga postepeno ugnijezdili u našu kulturu; razbijanje tabua ne znači uvijek oslobođenje, ponekad je razbijanje tabua samo regresija. Ova komemoracija također je upozorenje.

Priča o preživjelim, o onima koji su se vratili iz koncentracijskih logora, Židovima, Romima i Sintima, političkim protivnicima, uključujući i mnoge komuniste i socijaldemokrate, priča je o iznimkama. Većina žrtava napustila je logore kroz dimnjak. Moja majka je bila iznimka, ali ne i njezini roditelji, moji djed i baka. Komemoracija također govori u ime mrtvih, a to je moguće samo ako u njihovo ime govore očevici. Stoga želim dati riječ očevicu koji je bio vrlo blizu mrtvima, Filipu Mülleru, slovačkome Židovu, članu Sonderkomanda iz Auschwitz-Birkenaua. Sonderkommando se uglavnom sastojao od Židova koji su bili zaduženi za uklanjanje leševa iz plinskih komora, šišanje i vađenje zlatnih zubi iz leševa i njihovo spaljivanje. Većina članova Sonderkomanda bila bi ubijena nakon nekoliko mjeseci. Posljednji Sonderkommando u Auschwitzu digao je bunu u jesen 1944. tijekom koje su ubijeni gotovo svi njegovi članovi. Müller u svojim memoarima piše o nekim židovskim obiteljima koje su se u bijednim uvjetima skrivale u bunkerima blizu poljskog gradića Sosnowieca. SS ih je pronašao jer su djeca plakala.

Odvedeni su u Auschwitz. Ženama i djeci naredili su da se skinu, što je normalan postupak. Međutim, oni nisu završili u plinskoj komori, nego su strijeljani, što je iznimka. Müller ne objašnjava zašto. Možda u tom trenutku nije bilo dovoljno ljudi koji bi napunili plinske komore, nije uzalud trebalo trošiti ciklon B. Nacistička mašina za ubijanje k tome je bila i stvar ekonomije, divovska pljačka tijekom koje je ubijanje i uklanjanje leševa moralo biti izvedeno što učinkovitije.

Gole žene s djecom stoje ispred zida za pogubljenje. O ženi s djetetom na rukama Müller piše: "U međuvremenu je krvnik Voss, držeći u rukama malokalibarsku pušku, nervozno hodao oko njih kako bi na djetetu pronašao prikladno mjesto za ciljanje. Kad je očajna majka to primijetila, okretala se i previjala kako bi dijete zadržala izvan dometa smrtonosnog oružja. Očajnički je vlastitim rukama pokušavala prekriti cijelo djetetovo tijelo. Tada se kroz tišinu prolomilo nekoliko pucnjeva. Dijete je s boka bilo pogođeno u prsa. Osjetivši kako krv djeteta curi niz njezino tijelo, majka je izgubila kontrolu i ubojici bacila dijete u lice u trenutku kad je on cijev puške već bio usmjerio u nju. *Oberscharführer* Voss

se zbunio i stajao je ondje kao skamenjen. Kad je na licu osjetio još toplu krv, ispustio je pušku i rukom prešao preko lica."

Važno je to što sada znamo ime *Oberscharführera*, ali ne i te žene i tog djeteta, a vjerojatno ga nikada nećemo ni saznati.

Ako je komemoracija ujedno i želja za znanjem, onda su važni detalji, znanje se sastoji od detalja, stoga ne možemo kazati da ne želimo čuti određene detalje, jer oni narušavaju naš san.

Ženi koja je svoje polumrtvo dijete bacila *Oberscharführeru* Vossu u lice, prethodili su izbori, službeni nalozi, voljni i manje voljni pomagači od kojih većina nikada nije bila u koncentracijskome logoru, nikada nikog nije ubila. Pritom bi bilo dobro da shvatimo kako nisu samo Nijemci, kad se rat završio, tvrdili da nisu ništa znali te da su samo slijedili naredbe.

Književni znanstvenik S. Dresden u studiji *Progon, uništenje, književnost* piše o incidentu o kojem je izvijestio pisac K. Tzetnik (pseudonim Yehiela De-Nura). U Auschwitzu je skupina ciganki i djece živa bačena u jamu, jer su krematoriji bili pretrpani. Nizozemskom zatvoreniku naređuju da ljude u jami polije kerozinom. On to odbija učiniti, pa ga živog bacaju u plamen. "Nizozemsko *ne! ne!* piscu i dalje odzvanja u ušima", zapisao je Dresden.

Moja majka je stigla u Auschwitz u jesen 1944. godine, nedugo nakon pobune Sonderkommanda, o kojoj nije ništa čula. Kazala je da je u Auschwitzu bila sretna, jer je ondje imala nadu, koju je izgubila tek nakon oslobođenja kad je shvatila razmjere katastrofe.

Rođena 1927. godine u Berlinu, 1939. je s roditeljima iz Hamburga putovala na Kubu, na čuvenom brodu St. Louis. No Kuba je zatvorila granice, Amerika je zatvorila granice, Kanada je zatvorila granice, pa je s roditeljima završila u Nizozemskoj.

Moj otac, također rođen u Berlinu, 1912. godine, preživio je rat skrivajući se na različitim adresama. Često se, kako bi našao skrovito mjesto, morao pretvarati da je vojnik Wehrmachta koji je dezertirao. Govorio je malo, a kad bi nešto kazao, bilo bi to slučajno, ovlaš. Izgleda da mu je jedan čovjek, kod kojega se skrivao, nakon rata kazao: "Da smo znali da ste Židov, ne bismo vas primili." Održavao je kontakt s jednom obitelji iz Rotterdama kod koje se krio. Jednom godišnje sa mnom bi odlazio k njima. Imali su kavez s bijelim miševima.

Bio je tu još jedan čovjek koji je prodavao haringe na sajmu u ulici Rokin u Amsterdam. Iako smo stanovali u četvrti Rivierenbuurt, otac bi tramvajskom linijom 25 odlazio tom čovjeku jer ga je poznavao iz rata, bio je u pokretu otpora. Ponekad sam išao s njim. Iako su se dobro poznavali, malo su govorili, razgovarali bi samo o haringama.

To je bio rat za mene kad sam bio dijete: bijeli miševi u kavezu, prodavač haringa na sajmu, sreća u Auschwitzu.

Ni slutio nisam da ću nekoliko desetljeća kasnije, dok sam bio kolumnist jednih nizozemskih novina, primiti niz bestidnih antisemitskih e-mailova. Tada sam mislio da je tabu prevelik. To je bilo naivno. I logično je kad se o određenim grupama stanovništva govori na način koji podsjeća na najmračnija vremena dvadesetoga stoljeća, jer ako je to postalo uobičajeno, prije ili kasnije će se na taj način govoriti i o Židovima.

Od samog početka mi je bilo jasno: kad se govori o Marokancima, govori se o meni.

"Ne mogu razumjeti, ne mogu podnijeti da se čovjeka ne ocjenjuje prema tome kakav je, nego prema pripadnosti grupi", šezdesetih je godina Primo Levi napisao svom njemačkom prevoditelju.

Riječi su to koje bismo trebali ponavljati svaki tjedan, možda i svakodnevno, pa makar i samo kako bi nas podsjetile koliko otrovne one mogu biti. Naredbi da Nizozemac u Auschwitzu kerozinom polije žive žene i djecu, prethodile su riječi, govori političara. Vjerujem da upravo u ovim sekulariziranim vremenima zastupnici u parlamentu, ministri, imaju odgovornost, moraju poslužiti kao primjer, ne smiju dopustiti da se riječi pretvore u otrov, uvijek moraju imati na umu da je država neophodno, ali ujedno i potencijalno zlo koje svojom nemarnom prirodnošću može satrti ljude, grupe stanovništva.

Žena koja je svoje polumrtvo dijete *Oberscharführeru Vossu* bacila u lice, upozorava nas.

Nizozemac koji je povikao "ne! ne!", odbivši politi kerozinom žive žene i djecu, i koji je skončao u plamenu, opominje nas.

S nizozemskoga prevela Gioia-Ana Ulrich Knežević

"Prijevod je ostvaren uz potporu Nizozemske zaklade za književnost u okviru međunarodnog projekta *S prijevodima za bolje društvo*"